

TÜRK İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ OSMANLI DÖNEMİ

KURULUŞ DÖNEMİNDE
DÜŞÜNÜŞ VE ELEŞTİRİ
29 Kasım 2021

OSMANLI İMPARATORLUĞU

Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmet ile birlikte önemli bir dönüşüm geçirmiştir. İstanbul'un fethinden sonra, bu şehri başkent yapan Fatih Sultan Mehmet, kendinden önceki sultanlardan farklılaşır: yarı kabile federasyonu olarak örgütlenen Osmanlı Beyliği, artık protokol ve hiyerarşisi ile kurumsallaşmış bir devlet örgütüdür ve bu beylikler de yapının bir parçasıdır. Fatih'in emperyal ufkunu takip etmeye müsait bir devlet örgütlenmesi oluşturulmuştur.

Selçuklu'nun "uç" bölgelerindeki küçük beyliklerin Osmanlı İmparatorluğu'na dönüşmesi.

Anadolu'da, Moğol istilasının (1243) yaratmış olduğu boşluk.

Uç Beyliklerinin Osmanlı Beyliğinin altında biraraya gelmesi.

Osmanlı kuruluş dönemine ilişkin birkaç teori: Fuat Köprülü, Osmanlı halkının kökenini, ilk bakışta Oğuz Boylarının bir kolu olarak kabul etti. Paul Wittek'in «Gazi tezi» (akıncı)

Gazi Tezi'ni, Halil İnalçık geliştirmiş, Cemal Kafadar bunu sürdürmüştür. **Gazanın** içeriğini ve kapsamını, göçer ve yarı göçer toplulukların, Osmanlı Devletinin kuruluşunda oynadığı rolü açıklamışlardır.

GAZİ TEORİSİ

Anadolu belgelerinde yer alan «Gaza» teriminin Karesi Beyliği'ne dayandığı düşünülmektedir. Gaza ile klasik İslam cihat anlayışı arasında fark var mıdır? Bu da tartışılan bir konu.

*Osmanlı Beyliği'nin kuruluş dönemlerine ait bilgiler, ne yazık ki kayıtlı belgeye dayalı bilgilerden meydana gelmez. Bu anlamda, bu dönem, gölgede kalmıştır. Bu döneme ilişkin en eski kaynak, Yahşi Fakih'in yazdıklarına dayandırılır.(Aşıkpaşazade, Yahşi Fakih'in Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakih'in oğlu olduğunu söyler) Aşıkpaşazade, Yahşi Fakih'in güncesini, kendi eserine eklemiştir. Böylece, 1389-1402'den başlayarak 15. yüzyılın sonunda biten bir anlatı ortaya çıkmıştır. Yahşi Fakih'in günlüklerine Aşıkpaşazade ve Oruç Bey'in eklemeleri ve **Ahmedi**'nin İskendername'si, Osmanlı'nın kuruluş dönemine ait anlatının genel çerçevesini meydana getirir.*

OSMAN GAZI, UÇ TOPLUMU VE UÇ KÜLTÜRÜ

Kuruluşa ilişkin bir tespit: Tarihçi Halil İnalçık, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin (Ö. 1324) 27 Temmuz 1302 yılında Bizans'a karşı kazandığı Bapheus zaferini, Osmanlı Devletinin kuruluş tarihi olarak kabul etmektedir. (İnalçık, 2009: 17-26).

İnalçık, Osmanlı Beyliğinin, Uçlardaki Türkmen beylikleri tarihinin bir parçası olarak görmektedir. Gaza, gazi/alp liderler etrafında toplanan gruplar, Osman Gazi'nin Bizans karşısındaki başarısı üzerine, onun bayrağı altında toplanırlar. Bu liderlerin çoğu, Türkmen göçerlerin hakim olduğu Selçuklu uçlarında boy liderleridir (İnalçık, 2019:34).

KURULUŞ

«Uç»: Uç toplulukları, hareket kabiliyeti yüksek büyük göçerler ve merkezden kaçan siyasi muhaliflerin yer aldığı bir topluluktur. Bu topluluğun yaşam tarzını Őu Şekilde özetleyebiliriz.

Merkezdeki medeni toplum yaşamı (teoloji, saray edebiyatı, Őeri hukuk) karşısında mistik, eklektik, henüz kalıplaşmamıŐ bir hak kültürü, (batıni tarikatlar, mistik ve epik bir edebiyat, örfi ve daha karmaşık bir etnik hukuk) hakimdir (İnalçık, 2019:34).

Osmanlı Devleti, bir gazi uç beyliğinden doğmuŐtur. İnalçık, Orhan'dan itibaren Osmanlı hükümdarlarının «gaziler sultanı» benimsemiŐlerdir.

İlk Osmanlı vezirleri ve devleti teŐkilatlandıran hukuk adamları, Sinanüddin Yusuf, Alaeddin Paşa, Çandarlı Halil, İslam alimleri idi, ulemadandı.

Bu Türkmen beyliklerinde gelişen kültürün bir özelliği, Türk kültür geleneğini içermesidir ki Türkçe'nin devlet dili ve yazılı edebiyat dili olarak kabul edilmesi örnek verilebilir.

KURULUŞ

14. yüzyılda klasik eserlerin Türkçeye çevrilmesi çalışmaları ve edebiyatta Ahmedî gibi yazarlar dikkat çeker.

Selçuklu devletine karşı ayaklanan bazı derviş grupları, Uçlara gelmiştir.

Bunlardan Ede-Bali (Vefaiyye halifelerinden biri olduğu nakledilir). Dervişler, genellikle uyumlu ve isyankar olarak iki grup altında toplanır. Birinci grup, devlete bağlı ve devletten vakıf kabul edenlerdir; ikinci grup ise devlete karşı olan bağımsız gruplardır (**Şeyh Bedrettin, Otman Baba gibi**).

Dervişler, toplumun öncüleridir. Bağımsız dervişler, göçer Türkmenlerin haksızlığa uğradığında gerekirse devlete karşı isyanına da öncülük ederler (Şeyh Bedrettin- 1416, Otman Baba –Fatih Dönemi, Şah Kulu- 1526/7).

Baba İlyas soyundan gelen derviş tarihçi Aşıkpaşazade, **Tarih** başlıklı yapıtında, Ede-Bali'ye daha fazla yer vermiştir; hanedanla olan ilişkisini belirtme ihtiyacı duymuştur. Onun anlatımına göre, Şeyh Ede-Bali, Osman Gazi'nin şeyhi, mürşidi ve İslam hukukunu ilgilendiren önemli sorunlarda danışmanıdır.

Aşıkpaşazade Tarihi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1478 yılına kadarki süreci *sâde bir Türkçe* ile anlatır. *Türkçe olarak kaleme alınan ilk kronolojik eser* özelliğini taşır.

KURULUŞ

Âřıkpaőazâde, eserinde Anadolu'da Türk-İslâm kùltürünün yerleőmesinde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli hizmetleri geçen "abdalân-ı Rum" (Anadolu abdalları/dervişleri), "gaziyan-ı Rum" (Anadolu gazileri), "ahiyân-ı Rum" (Anadolu ahileri) ve "bacıyan-ı Rum" (Anadolu bacıları) olmak üzere dört örgütlenmeden söz eden ilk tarihçidir.

KURULUŞ

AŞıkpaşazade *Tarihi*'ne göre, Şeyh Edebalı'nın (Şeyh Ede, Ede-Balı, Ede Şeyh) akrabaları ahiler, o zaman beylikte nüfuzlu kimselerdi.

İlk döneme ait kayıtlarda, dağda kırdada boŐ arazileri, ekip biĉip (Őenlendirip) zaviye kuran, sonra da bu topraklar iĉin sultandan vakıf beratı alan ĉok sayıda **Kalenderi Babai** dervişleri bulunmaktadır. Sultan, bu vakıf beratlarını, gelip geĉene barınma imkanı sağlama koŐuluyla vermektedir. Topraklardan kendileri geĉinirken, gelen geĉenin (en fazla ĉ gün) barınma ve yemek ihtiyaĉlarını karŐılamaktadırlar.

Sultanların bu gibi yerleŐimlere vakıf statüsü vermeleri, vergilerden affetmeleri, Anadolu ve Rum-ilinde Türk yerleŐme sürecini kolaylaŐtırmıŐtır.

KURULUŞ

Gaza-Gazi: 14. yüzyılda Anadolu'da İslam dinini, sufilik, dostluk-kardeşlik ve gaza kurallarını halka öğreten Türkçe literatür bulunmaktadır. Türkçe eserler, daha çok Uc'larda yaşayan geniş gazi kitlelerine hitap ediyordu. Bu eserlerde;

Gündelik hayata dair görgü kuralları; ibadete ve yaşama ait din kuralları, gazilik kuralları yer alırdı.

Gazi (ahiret için sevap kazanma amacıyla savaşan Müslüman); İslam dini ve Müslüman halk için savaştığını unutmamalı, gazada dini hayır düşüncesinden uzaklaşmamalı, gazaya sırf ganimet için gitmemeli.

Savaş eri olarak gazide bulunması gereken on özellik: Cesaret, yılmazlık, kendine güven, güçlülük ve savaşkanlık, atılganlık, dayanıklılık, yerine metanetle durma, sabırlılık, fırsatları kollama, yoldaşına vefa. (İnalçık, 2019: 41)

Osmanlı toplumunda her sınıftan dindar halk, gazayi ciddiyyetle benimsemektedir. Osmanlı menkibelerinde gaza ve ganimetin kutsallığı, helal niteliği özellikle belirtilir.

II. Beyazıd, Lehistan akınına halkı davet ederken, timar ve başka ödüller vaat etmiştir.

Gaza, bazı koşullar yerine getirildiği takdirde yapılması gereken bir dini ödevdir. Fakat İslam ülkesi hayati tehlike altındaysa, gaza, «farz» ilan olunabilir. O zaman sefere gidemeyenler, bu ödevi karşılığında hazineye bir ödeme yapmak zorundadır. 1444 Haçlı Seferlerinde ve 1686'da, Müslümanlar toptan savaşa çağrılmışlardır.

OSMANLI TOPLUM YAPISI

Kul Sistemi:

Osmanlı'da siyasal otoritede fetvalar baş araçtı. Kanuni döneminde, hukuk kitapları önem kazanmıştı. Bunlardan biri Hanefi fıkhına dayanan İbrahim Halebi'nin MULTEKA adlı eseridir.

Multeka'da toplumdaki tabakaları da anlatılmaktadır.

Temel ayrımlardan biri özgür köle ayrımı idi. Köleler, savaşta esir alınıp ganimet olarak paylaşılan insanlarla, esir pazarında satın alınan ya da varlıklı insanların birbirlerine hediye ettikleri kimselerdir. Köle anadan doğan çocuk da kendiliğinden köle statüsündeydi (Timur, Osmanlı Çalışmaları, s. 16 ve 17).

Köle ve kul arasındaki temel fark, kölelik bir medeni durum iken, kul siyasal bir statü idi. Köleler sahiplerinin «eşya»sı idi ve her tür hukuki tasarruf hakkından yoksun idiler. «Hatta sahipleri, bunları cezalandırırken, istemeyerek öldürdükleri taktirde dahi en ufak bir sorumluluğa tabi bulunmuyorlardı» (Timur, Osm. Çal. S. 17).

«Kul» ise, Osmanlı yönetici zümresini temsil ediyordu. Bunlar, sultana bağlı idiler, mutlak bir itaat ve sadakat sözkonusu idi. Bunların içinde, sadrazamlar, vezirleri, devlet ileri gelenleri de var idi.

OSMANLI TOPLUM YAPISI

Multeka adlı hukuk kitabına göre Osmanlı'da toplumsal tabakalar:

Emir ve seyidler ve Fakihler:

Peygamber soyundan gelen Osmanlı tebaasının en önde gelen tabakası emir ve seyidler ile hukuk bilginleridir.

Rüasa (Reisler). Osmanlı yönetici zümresi.

Evzati sukiye (Pazar adamları):

Müslüman zanaatkar ve tüccarlar.

Hissa: En alt tabaka, gayrimüslimler ile Müslüman köylülerden meydana gelir.

Yönetim Açısından Osmanlı Toplumunu:

1. Askeri-İdari Sınıf:

- A. Padişah ve Osmanlı Sarayı
- B. Kılıç Ehli (Seyfiye)
- C. Kalem Ehli (Kalemiye)
- D. İlim Ehli (İlmiye)

2. Yönetilenler Sınıfı: Reaya

- A. Tüccar ve Esnaf
- B. Köylüler
- C. Göçebeler

OSMANLI DEVLET DÜZENI

Osmanlı Devletinde, din ve devlet işleri kaynaşmış haldeydi. Önceki İslam devletlerinde görülmeyen bir şekilde, ilk kez ulema resmi bir yapıya ve hiyerarşik bir sisteme kavuşmuştu. Ulema medrese eğitiminden geçiyordu, padişah da medreseleri denetliyordu. Medreseler arasında da bir hiyerarşi vardı.

Padişah, siyasi ve idari otoritesini vezirlere devretmişti. Vezirlerin başında, sadrazam bulunuyordu. Vezirler genellikle devşirme idi.

Sadrazam, oldukça bağımsız bir tarzda çalışıyordu. Atama, azletme ve denetleme gücü vardı; 16. yy. sonlarına doğru padişahlar politikadan çekilince, sadrazam, devlet işlerini fiilen yürüten kişi haline dönüştü.

Yönetim organları defterdarlık, nişancılık (yönetim ve hukuk konuları) ve şeyhülislamıktı. Bu bölümlerin başında ulemadan birileri atanırdı. Dolayısıyla, medreselerin, bu makamlarda etkisi çok büyüktü.

OSMANLI DEVLET DÜZENI

Günlük işler için karar organı, Divan-i Humayun'du ve başdefterdar, nişancı ve iki kazaskerden oluşmaktaydı.

Kazasker ve defterdarlık örgütlenmesi, kalemiyeyi oluşturdu. Kalemiye, kısmen devşirme, kısmen de ulemadan meydana geliyordu. 16. yüzyılın sonlarına doğru, kalemiye, kendini dini kariyerden ayrı bir kariyer olarak kabul ettirmeyi başardı. 17. yüzyılda bürokrasi giderek özerk oldu.

Osmanlı'da siyasi düşünceler, genellikle bu grup tarafından dile getirilirdi.

SULTAN

Padişah, Osmanlı devletinde, mutlak bir otoriteyi temsil eder; Allah'ın, padişaha özel olarak ona bu mevkiyi vermiş olduğu kabul edilirdi.

Padişah, Osmanlı sisteminin kilit taşıydı. Dini ve askeri önder olarak sistemi bir arada tutandı. Diğer İslam Devletlerinden farklı olarak, Osmanlı Devleti'nde padişah daha güçlü ve kişi olarak daha önemliydi.

Osmanlı Devleti, İslam devletlerinin çoğunda görüldüğü gibi önce bir hanedan olarak başladı ve Osmanlı ailesine olan sadakat devlet yıkılana kadar devam etti. Ahmedî'nin *İskendername adlı eseri*, I. Bayezid'a (hanedanlık 1389-1402) «cihat üzerine bir kitap» olarak ithaf edilmiştir. Ahmedî, Moğol hükümdarlarının adaletini övdükten sonra Osmanlıların da «Müslüman ve adil» hükümdarlar» olduklarını söyler. Osmanlıları yeni yetme olarak görenlere de şöyle cevap verir:

«Daha sonra gelen ve yok olmayan, kendinden öncekilerden daha iyidir».

Zamanla, Osmanlı Devletinde, padişahın otoritesi adaletin ve tarıma dayalı zenginliğin kalesi olarak görüldü ve bu güç padişahın elindeydi.

SULTAN

Osmanlı İmparatorluğunda yerleşmiş devlet anlayışına ilişkin iki farklı görüş bulunur: Bir taraftan sınıflar düzeni ve adalet esası devletin yararınadır, amaç devlettir (Tursun Beğ, 17. yy.'da Katip Çelebi gibi) diyenler vardır. Bu görüş, Türk ve İran geleneğini yansıtır. Diğer tarafta ise esas gaye şeriattır diyenler vardır.» «Padişah, Allahın emirlerini tatbik için mevcuttur, asıl gayesi budur» düşüncesine dayanır.

Devletin iki esası, şeriati temsil eden ulema ile siyasi otoriteyi temsil eden ümera Padişahın şahsında birleşir. Ulema ve ümeranın, kılış ve kalem sahiplerinin, iş birliği üzerine dayanan devlet düşüncesi, Gazali tarafından teorileştirilmiş ve İslam dünyasında kabul görmüştü.

Veziriazam, hem ulema hem ümeranın başı sayılmıştır ki, bu mühim bir gelişmedir. Osmanlılardan önceki Türk-İslam devletlerinde askeri otorite, beylerbeyi, sivil idare ise vezir tarafından teşmil olunur ve her ikisi Sultana bağlı bulunurlardı.

Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Selim veya Kanuni Süleyman gibi istisnalar hariç çoğu zaman Padişah, karmaşık bir sistemin içinde mutlak iktidarın bir sembolünden ibaret kalırdı.

Osmanlı Padişahının düzenleyici ve teşkilatlandırıcı otoritesi, cemiyetin bütün sınıf ve zümrelerine bir statü vermiş, köylerden vakıflara, saraydan medreseye kadar herşey onun sıkı denetimi altında olmuştur.

Fatih ve daha sonra Sultan Süleyman'ın çıkardığı Kanunnameler, İslam devletlerinde daha önce görülmemeyen «yasa koyma» yetkisini kullanmaları anlamına geliyordu.

Yavuz Sultan Selim, padişahın erkinin şeyhülislamınkinden üstün olduğunu ileri sürer. Şeyhülislam, Yavuz'un 150 defterdarlık memurunun idam edilmesi emrine itiraz edince, padişah bunun «padişahın otoritesine tecavüz» anlamına geldiğini söyler: «Kimse padişahın emirlerini ve yasaklarını sorgulama hak ve yetkisine sahip değildir» (İnalçıktan Aktaran, Black, 2011, s.288). Defterdarlar idam edilirler.

Bununla birlikte, pratikte, padişahların kadiri mutlak olması mümkün değildi. Ulema, tımarlı sipahiler ve yeniçeriler gibi gruplar ile iyi geçinmek durumundaydı. 17. yüzyılda yeniçeriler ve ulema, padişaha meydana okumuşlardır.

Padişahın asıl görevinin adaleti yerine getirmek olduğu yönündeki inanç, halifelik rolünü içeriyordu. Adalet ise, öncelikle reayayı korumak, onların ezilmesini engellemek anlamına geliyordu. Hem ülkenin hem de reayanın padişahın mülkü olduğu ve ve onun özel koruması altında buldukları kabul ediliyordu.

Padişaha şikayetlerini gönderen halk, onu bir umut kaynağı olarak görüyordu. 1675 yılında bile binlerce köylü uzaktaki padişaha şikayet dilekçeleri gönderiyordu.

Tarımsal üretim, padişahın kontrolündeydi, toprak, su ve tarımsal işgücü merkezi yönetimin elindeydi. Madencilik ise, kadıların kontrolündeydi.

Ekonominin idaresi, devlet idaresinin bir aracıydı. Ekonomik ve toplumsal görevler aynı zamanda padişahın din önderliği ve Halifelik rolünün ayrılmaz bir parçasıydı.

Yönetim, tartıları ve ölçüleri denetliyor ve orduya ve büyük şehirlere ucuz yiyecek sağlayabilmek için fiyatları düzenliyordu.

Osmanlı'da Yönetim

Mutlakiyetçiliğin görünürdeki imajının tersine, şehirlerde ve kırsal kesimde merkezi mutlak otorite ile dini ayan ve eşraf uyum içindeydi. Ulema ve kadılar, siyasi – hukuki sisteme entegre edilerek, devlet gücü onlarla paylaşıyordu.

Etnik ve dini azınlıklar arasında, kendilerini yönetme durumu yaygındı. Osmanlı, sınır bölgelerini kendi yöneticileri ve aşiret reisleri yoluyla, dolaylı olarak yönetmeyi tercih ediyordu. Dubrovnik'in kendi şehir meclisi, Mekke'nin kendi şerifi, Kürdistan ve Kırım Tatar Hanlığı'nın kendi aşiret reisleri vardı. Tuna'da, Balkanlar'da, Güney Kafkasya'da göçebeler, kendi aşiretleri veya klanları altında birararada bulunuyordu.

Padişahlar Osmanlı olarak kabul ediliyordu; Türk ise Anadolu'nun eğitimsiz, yarı göçebe halkına verilen bir ad olarak kabul ediliyordu.

Osmanlılar, tek tanrılı gayrimüslümler için kendi mezhep topluluklarının (millet) din adamları yoluyla kendi kendilerini yönetmeleri sistemini geliştirdi. Yahudi ve Hristiyan din yetkilileri, aşiret reisleri gibi, halklarını kendi hukuklarına göre yönetiyordu.

Her millet kendine ait «eğitim, dini adalet ve toplumsal güvenlik kurumlarına, kendi okullarına, hastanelerine, kanlarına ve yoksul ve yaşlılar için bakımevlerine sahip olmaya devam etti».

Dini azınlıklar, kendi yasaları gereğince yargılanıyorlardı (kadı mahkemesine kendileri gitmeyi istemediği sürece), ulemaya ve kadiya tabi değillerdi. Rumların yanısıra Ortodoks Slavların da dini lidere yapılan ve kendisine bazı haklar verilen Constantinopolis patriğinin otoritesi de arttırıldı. Avrupalı tüccarlar, konsolosluk temsilcileri vasıtasıyla sisteme dahil edildi. Hoşgörünün kaynağı, İslami köklerdeydi.

Müslüman toplulukta yönetim Sufi şeyhleri ve dervişleri de dahil olmak üzere halk arasındaki dini önderlerin desteğine ihtiyaç duyuyordu.

Lonca sistemi, kendi yöneticileri belirlemelerini sağlıyordu.

Şeriatın aksine, padişah kanunları tüm Osmanlı uyrukları için geçerliydi.

KANUNNAMELER

1. Umumi Kanunnameler:

- Kanunname-i Ali Osmani (Ceza, Timar sistemi reaya ve mali vergiler)
- Teşkilat Kanunnameleri: Devletin idare organları, protokol esasları, devlette çalışanların idari suçlarına ait hükümleri içermektedir.

2. Hususi Kanunnameler

- Özel askeri gruplara ait kanunnameler: Kapıkulu, eyalet askerleri, donanma ve yardımcı kuvvetler
- İktisadi gruplara ait kanunnameler: Madenci, çiftçi, pazaryerlerine yönelik
- Sosyal gruplara yönelik kanunnameler: savaş esiri olarak alınıp sonra da haslarda istihdam edilen ve ilmiye sınıfı ile ilgili kanunnameler

3. Ferman, Berat ve Yasakname Tarzındaki Kanuni Düzenlemeler

- Fermanlar (Padişahın bir konuda Tuğra veya nişanını taşıyan yazılı emirler)
- Beratlar (Osmanlı Devletinde bir göreve atanarlara, aylık verilmek üzere nişan veya ayrıcalık verilen kimselere padişah tarafından çıkarılan buyruktur.
- Yasaknameler (İdari, askeri ve mali konularla ilgili cezai yaptırımları içerir)

KANUNNAMELER

4. Sancak Kanunnameleri

- Kanunname-i Ali Osmani'nin eyalet ve sancaklara uyarlanmış halidir.

5. Miri Arazi ve Timar Nizamına Ait Kanunlar

- Devlet Hazinesine ait arazinin kullanımı ve niteliğiyle ilgili hükümler

6. Adaletname

Osmanlı İmparatorluğu, İslam dünyasında, devlet alanında yasa (kanunname) yapan, aynı zamanda halifeliği kendinde biraraya getiren bir padişah anlayışını kabul ettirmişti. Burada, ortaya konulan sentez, şeriata rağmen bir kanunname alanı değildi kuşkusuz. Buna karşın, örfi hukuk (padişah yasağı), özellikle devlet yöneticilerinin cezalandırılması gibi konularda, şeriattan daha ağır cezaları içeriyordu.

OSMANLI'DA ULEMA

Osmanlı'da devletin dini hareketler karşısındaki tutumu farklı aşamalardan geçmiştir:

Osman gazi zamanında beri Osmanlı uleması, fıkıh uzmanıydı ve devlet işlerinde görüşlerini her zaman bildirirlerdi. Şeyhülislamlığa gelen Osmanlı uleması, her zaman resmi bir sifata sahip oldu. Orhan Gazi'nin son yıllarında Çandarlı kadı ailesinin idarede oynadığı baskın rol, Sünni din siyasetinin, tarikatların önüne geçmeye başlaması olarak değerlendirilir (İnalçık, 2019: 114).

Genellikle Mısır'da eğitim almış ulema, Osmanlı medreselerinde öğretime sunni bir yön verdiler (II. Beyazıd zamanında mutaassıp ulema, daha serbest düşünceli Molla Lütü'nin idamında ön ayak oldular). Öte yandan tarikatlar ve tasavvuf, Sultan ve vezirlerin ilgi ve koruması altında olmuştur.

OSMANLI'DA ULEMA

Osmanlı'da, padişahların himayesi altındaki yüzlerce derviş, zaviye ve tekke, sultan beratıyla vakıflara sahip olmuştur. Her padişah bir tarikat şeyhine özel yakınlık gösterir, vakıflar bağışlardı. Fatih Sultan Mehmet'in Şeyh Akşemseddin'i yanından ayırmaması buna bir örnek olarak verilebilir.

II. Beyazıt zamanında, sarayın desteği ile bazı tarikatlar zengin vakıflarla tekkeler kurdular (Özellikle Halvetiyye).

Osmanlı sultanları, klasik dönemde, Mevlevilik, Halvetilik, Nakşibendilik gibi tarikatları benimsediler ve onların desteğini aldılar. Sultanlar birçok büyük şehirde Mevlevihaneler kurduğu halde, halk daha çok Bektaşiliği destek veriyordu. 15. yüzyıldan sonra, Bektaşilik diğer halk tarikatlarını da kendi bünyesine alarak halk arasındaki başta gelen derviş tarikatı haline dönüştü. Yeniçeriler, Bektaşiliği benimsediler, halk onlara «Bektaşiyen» diyordu.

OSMANLI'DA ULEMA

Osmanlı toplumunda, iki farklı toplumsal tarz hakimdi; patrimonyal padişahlık rejimi, imtiyazlı kullar idaresine dayanıyordu. Saray ve kulların hayat tarzı ile halkın yaşam tarzı birbirinden farklıydı: *Zarifler* deniler saray kültürüyle yetişmiş yüksek sınıf, Osmanlı toplumundaki derin sosyal karşıtlığın bir tarafını meydana getirir.

Halvetiler, Bayramiler, Nakşibendiler, Zeyniler, Mevleviler daha çok yüksek sınıfın tarikatları idi. Halk tarikatları ise farklı bir biçimde sınıflandırılıyordu: Baba İlyas, Ede-Bali, Aşık Paşa, Abdal Musa, Abdal Murad, Kaygusuz Abdal, Doglu Baba vb.

(Hilmi Ziya Ülken'e göre, Türk tasavvufunda en fazla iz bırakan tarikatlar: Mevlevilik, Bektaşilik, Nakşilik ve Kadirilik.)